

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Het geval Israëls: scheppingsverhalen

Patrick Luyten
Jozef Corveleyn

'De mens, ge kunt daar niet aan uit.'
G. Walschap

Volgens de Nederlandse socioloog Han Israëls bezondigde Freud zich bij zijn studies over cocaïne en histerie aan een aantal onwetenschappelijke gedragingen. Althans, dit tracht Israëls in *Het geval Freud. 1. Scheppingsverhalen* hard te maken. Hij faalt echter in zijn poging het verloop rond deze studies te reconstrueren en bovendien berusten zijn beschuldigingen aan het adres van Freud op één grote valse voorstelling van zaken.

Inleiding Han Israëls, een Nederlandse socioloog, verwierf vooral bekendheid met zijn studies over het bekende Schrebergeval (zie Israëls 1980, 1986, 1989a, Devreese, Israëls & Quackelbeen 1986, Roazen 1991). Daarnaast publiceerde hij enkele artikelen over Freud en de psychoanalyse (zie bijvoorbeeld Israëls 1989b, 1989c, 1992a, 1992b, 1993b, 1995, 1996a, 1996b). In 1993 verscheen zijn virulente kritiek op de persoon van Freud in de vorm van het boek *Het geval Freud. 1. Scheppingsverhalen* (Israëls 1993a).¹ Hierop kwam reeds enige reactie (zie bijvoorbeeld Brunt 1993, Halberstadt-Freud 1993, Solms 1996, 1997, Terwee 1993, Vandereycken 1993), maar een grondige analyse van zijn kritiek ontbreekt tot nog toe. Deze leemte zullen wij met dit artikel trachten op te vullen. Israëls verhuult in de inleiding van *Het geval Freud. 1. Scheppingsverhalen* allerm minst dat het hem om kritiek op Freud zelf te doen is: 'Uit dit boek komt Freud tevoorschijn als iemand die niet terugschrok voor gedragingen die

P. Luyten is licentiaat in de psychologie en aangesteld als Aspirant van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen. Hij is verbonden aan het Centrum voor Dieptepsychologie van het Departement Psychologie, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven.
Correspondentieadres: Departement Psychologie, Tiensestraat 102, B-3000 Leuven.

Prof.dr. J.M.T. Corveleyn is psychoanalyticus (Belgische School voor Psychoanalyse) en als gewoon hoogleraar verbonden aan het Centrum voor Dieptepsychologie van het Departement Psychologie, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven.

in strijd zijn met de meest elementaire eisen van de wetenschap' (Israëls 1993a, p. 11). Volgens Israëls heeft historisch onderzoek immers aangetoond dat Freuds verhalen over het ontstaan van de psychoanalyse het beste te betitelen zijn als 'scheppingsverhalen' waarvan '(...) nagenoeg alle onderdelen (...) onwaar zijn' (p. 8).

Toch is dit alles nog onvoldoende voor Israëls. Volgens hem moeten Freuds verhalen over het ontstaan van de psychoanalyse bovendien '(...) bekeken worden als succesvolle pogingen om het werkelijke verloop der gebeurtenissen te verhullen' (Israëls 1993a, p. 9). Freud spreidde, nog steeds volgens Israëls, immers steeds de volgende drie onwetenschappelijke gedragingen ten toon: hij loog – ten eerste – over zijn therapeutische successen, hij nam – ten tweede – zichzelf als proefpersoon wanneer andere proefpersonen teleurstellende resultaten opleverden en (onder andere daarom) gaf hij – ten derde – achteraf steeds een verdraaide voorstelling van de inhoud van eerdere opvattingen (p. 11-12).

Deze stellingen tracht Israëls hard te maken middels een reconstructie van het '(...) werkelijke verloop der gebeurtenissen (...) ' (p. 9) in verband met het ontstaan van de psychoanalyse.

Een grondige analyse toont echter aan dat Israëls faalt in zijn poging om het werkelijke verloop der gebeurtenissen in verband met het ontstaan van de psychoanalyse te reconstrueren en dus, *mutatis mutandis*, in zijn beschuldigingen aan het adres van Freud: zijn reconstructie is, ons inziens, namelijk gebaseerd op één grote valse voorstelling van zaken. Israëls citeert immers, ten eerste, op een zeer selectieve manier uit het werk van Freud en dat van anderen en laat, wanneer het hem uitkomt, zonder scrupules de resultaten van degelijk exegetisch en/of historisch onderzoek gewoon weg. Ten tweede vertikt hij het in te gaan op belangrijke ontwikkelingen in Freuds werk en ten derde licht hij constant citaten uit hun onmiddellijke en bredere context zodat ze een heel andere betekenis krijgen.

Aldus mondt Israëls kritiek dat Freuds terugblikken op het ontstaan van de psychoanalyse het beste te betitelen zijn als scheppingsverhalen uit in een scheppingsverhaal met als auteur Israëls zelf.

Het spreekt vanzelf dat we deze stellingen wegens de beperkte beschikbare ruimte hier niet in detail kunnen illustreren (voor een uitgebreide adstructie van onze these zie Luyten 1996). In dit artikel willen wij slechts de voornaamste conclusies uit ons onderzoek bieden. We doen dit concreet aan de hand van Israëls stellingen rond Freuds samenwerking met Josef Breuer, een samenwerking die culmineerde in de publicatie van de bekende *Studien über Hysterie* (Breuer & Freud 1895).²

Freud, Breuer en de *Studien über Hysterie*

Blufte Freud in de *Studien* over therapeutisch succes? Volgens Israëls blufte Freud (en dus ook Breuer) in de *Studien* over zijn therapeutische suc-

cessen. In de *Vorläufige Mitteilung* uit 1893, die afgedrukt werd als inleiding van de *Studien* twee jaar later, beweerden Breuer en Freud immers: 'Wij hebben namelijk ontdekt (...) dat de individuele hysterische symptomen dadelijk en voorgoed verdwenen als het ons gelukt was de herinnering aan het veroorzakende voorval in volle helderheid op te wekken en daarmee ook het begeleidend affect wakker te roepen' (Breuer & Freud 1893, p. 46). In 1896, merkt Israëls op, schreef Freud echter: 'Afleidingen van de hier beschreven soort, die ons geen bevredigend inzicht verschaffen in determinering en traumatische krachtadigheid, brengen ook geen therapeutische winst; de patiënt behoudt onveranderlijk zijn symptomen, ondanks het resultaat dat de analyse aanvankelijk opleverde' (Freud 1896, p. 17; onze cursivering).

Volgens Israëls erkende Freud in 1896 (...) dat hij er in veruit de meeste gevallen eenvoudigweg niet in geslaagd was om ook maar iets te veranderen aan de hysterische symptomen van zijn patiënten' (Israëls 1993a, p. 134; vergelijk p. 131, 132, 134, 166, 195, 210).

Israëls trekt zijn conclusie hier toch wel overhaast: ten eerste impliceert de boven aangehaalde passage dat een herleiding van een symptoom tot een herinnering die wel voldoende traumatische of determinerende kracht had, wel therapeutisch resultaat opleverde (zie Freud 1896, p. 16). Ten tweede heeft Israëls het cursief gedrukt zinnetje in zijn citaat van Freud weggelaten (zie Israëls 1993a, p. 134): uit dit zinnetje blijkt nochtans dat de therapie soms wel, zij het een niet duurzaam, effect had. Israëls wil ons echter doen geloven dat de cathartische methode helemaal geen effect had: 'Eigenlijk is in de *Studien über Hysterie* alleen de ziektegeschiedenis van Anna O. de beschrijving van een eenduidig succes. Bij geen van de andere patiënten wordt een duidelijke genezing geclaimd. Er is geen enkele patiënte van wie Freud beweerde dat de geanalyseerde symptomen na de behandeling inderdaad definitief verdwenen waren' (Israëls 1993a, p. 132). Deze bewering is echter pertinent fout. Bekijken we de drie andere ziektegeschiedenissen uit de *Studien*³: bij Emmy von N. wordt inderdaad geen genezing geclaimd. Terugblikkend gelooft Freud echter niet (...) de etiologie van dit geval van hystérie uitputtend behandeld' te hebben (Freud 1895a, p. 143). Hij had toen (1889) enkel een 'gekuiste levensgeschiedenis' te horen gekregen. Bij het slot van de gevalsstudie van Miss Lucy R. lezen we: '(...) pas toen het laatste stuk [van de analyse] was afgehandeld, trad plotselinge genezing in' (ibidem, p. 166). Op het einde van de laatste gevalsstudie (Elisabeth von R.) in de *Studien* lezen we: 'Zoals mijn collega mij verzekert, moet zij als genezen worden beschouwd' (ibidem, p. 204). Heeft Israëls dit niet gelezen?

Israëls gaat echter verder en stelt met betrekking tot Freuds terugblikken op het ontstaan van de psychoanalyse: 'In geen van die terugblikken heeft hij ooit geschreven dat hij zijn aanvankelijke "cathartische" opvattingen had opgegeven om de simpele reden dat zij in het gros der gevallen niet

werkten. Altijd heeft hij de indruk gewekt alsof de aanvankelijke cathartische benadering heel succesvol was geweest. Daardoor schiep hij een verhaaltechnisch probleem. (...) Hij wilde niet toegeven dat hij deze benadering had opgegeven bij gebrek aan succes, want dan zou hij ook moeten erkennen dat hij in zijn eerdere publicaties gebluft had over de bereikte mate van succes. Daarom voorzag hij deze publicaties (...) van een kunstmatig gebrek – gebrek aan inzicht in de rol van seksuele factoren – opdat hij dit gebrek kon opvoeren als reden waarom hij deze (...) opvattingen had moeten verlaten' (Israëls 1993a, p. 137-167; vergelijk p. 119, 130, 139, 141, 173, 203, 210).

Nu, ten eerste had Freud in 1893 en 1895 helemaal niet gebluft over therapeutisch succes: Freud boekte immers successen en rapporteerde dit gewoon (zie hiervoor; zie ook bijvoorbeeld Freud 1894, p. 69 e.v.). Bij Israëls vinden we hiervan echter geen spoor. Ten tweede, en dat is veel belangrijker, benadrukten Breuer en Freud in 1893 en 1895 zelf zeer sterk het feit dat hun therapie slechts symptomatisch en dus niet duurzaam was: 'Natuurlijk genezen wij niet de hysterie voor zover ze dispositie is, wij richten immers niets uit tegen de terugkeer van hypnoïde toestanden. Ook gedurende het productieve stadium van een acute hysterie kan onze methode niet verhinderen dat de moeizaam uit de weg geruimde fenomenen weldra door nieuwe worden vervangen' (Breuer & Freud 1893, p. 58, vergelijk Freud 1893, p. 195). Met andere woorden: de cathartische methode was enkel symptomatisch en kon niet verhinderen dat er nieuwe symptomen in de plaats van de oude kwamen; tegenover de dispositie (bijvoorbeeld hypnoïde toestanden) stond de methode machteloos. De theorie achter de cathartische methode veronderstelt juist, zoals Vichyn (1989, p. 100) het uitdrukt, 'l'incurabilité' van de hysterie.⁴

En hoe zat het in de *Studien* met dat vermeende bluffen over therapeutisch succes? Welnu, Freud wijst daar verschillende malen op de louter symptomatische werking van de cathartische methode. Zo schrijft hij dat in sommige situaties de '(...) therapeutische resultaten (...) uiterst armzalig uitvielen' (Freud 1895a, p. 303) met de cathartische methode. In het laatste hoofdstuk van de *Studien* gaat Freud uitgebreid in op de sterke beperkingen waaraan de cathartische methode onderhevig is. Hij noemt zes van zulke beperkingen (p. 308-315). Zo noemt hij bijvoorbeeld weer het feit dat de cathartische methode enkel 'symptomatisch' en niet 'causaal' is (p. 309). De enige situatie waarin Freud beweert dat met de cathartische methode '(...) complete en duurzame successen' (p. 310) behaald kunnen worden is bij die gevallen van hysterie waar de toestand van een acuut hysterisch paroxisme voorbij is en enkel nog hysterische symptomen als resttoestand overblijven (vergelijk Breuer & Freud 1893, p. 58). Maar zelfs hier voegt Freud eraan toe: 'Men zou kunnen tegenwerpen dat in aldus verlopen gevallen van hysterie de resterende symptomen toch al spontaan verdwijnen (...). Of men met de cathartische therapie alleen geneest hetgeen vat-

baar is voor spontane genezing, of incidenteel ook andere kwalen die spontaan niet zouden verdwijnen, is een vraag die men vooralsnog onbeslecht mag laten' (Freud 1895a, p. 310).

En alsof dat nog niet genoeg is, noemt Freud nog twee complicaties die met de cathartische methode verbonden zijn (en dus de weg naar therapeutisch succes bemoeilijken); namelijk de overdracht (p. 349-353) en de hardnekkigheid van de weerstand (p. 326-331).

Waar Israëls het vandaan haalt dat Freud in de *Studien over therapeutisch succes* gebluft heeft, weten we niet. Te meer daar Israëls zelf, nota bene om aan te tonen dat Freud in de *Studien* blufte over therapeutisch succes, passages uit de mislukte behandeling van drie patiënten die Freud in de *Studien* weergeeft, aanhaalt (Israëls 1993a, p. 132-133).

Israëls gaat echter nog verder. Volgens hem heeft Freud in latere terugblikken nooit toegegeven dat hij zijn cathartische opvattingen heeft opgegeven omdat ze niet werkten: 'In geen van die terugblikken heeft hij ooit geschreven dat hij zijn aanvankelijke "cathartische" opvattingen had opgegeven om de simpele reden dat zij in het gros der gevallen niet werkten. Altijd heeft hij de indruk gewekt alsof de aanvankelijke cathartische benadering heel succesvol was geweest' (p. 137).

Deze stelling, die Israëls verschillende malen herhaalt (ibidem, p. 119, 141, 167, 173), is om twee redenen zeer merkwaardig te noemen.

Ten eerste omdat hij ze zelf tegensprekt. Israëls (ibidem, p. 134, vergelijk p. 179; zie Freud 1896, p. 17) citeert namelijk een passage uit een artikel van Freud uit 1896 waarin hij het heeft over therapeutische teleurstellingen met betrekking tot de cathartische methode. Israëls dient dus gas terug te nemen en stelt: 'Deze openhartige erkenning van eerder falen is overigens volstrekt eenmalig gebleven' (Israëls 1993a, p. 118; vergelijk p. 137, 179, 210).

Daarmee zijn we aanbeland bij de tweede reden waarom Israëls stelling dat Freud in latere terugblikken nooit heeft toegegeven dat de cathartische methode niet zo succesvol was merkwaardig is. Het is een raadsel hoe Israëls tot deze stelling is gekomen: Freud heeft immers nooit 'verborgen' dat de cathartische methode niet zo succesvol was!

Zo gaf Freud in 1924 twee motieven voor het opgeven van hypnose; het tweede motief dat Freud vermeldde was dat hij '(...) mit den therapeutischen Erfolgen der auf Hypnose gegründeten Katharsis unzufrieden war. Diese Erfolge waren zwar sehr auffällig und traten nach kurzer Behandlungsdauer auf, erwiesen sich aber als nicht haltbar und als allzusehr abhängig vom persönlichen Verhältnis des Patienten zum Arzte' (Freud 1924, p. 410). En in 1925 schrijft Freud over de resultaten van de cathartische behandeling: '(...) zelfs de prachtigste resultaten (...) waren verdwenen, als weggewist, zodra de persoonlijke verstandhouding met de patiënt minder goed was geworden. Ze herstelden zich wel weer als men de weg tot verzoening vond, maar hierdoor werd men erop gewezen dat de per-

soonlijke affectieve relatie toch machtiger was dan alle cathartische arbeid' (Freud 1925, p. 36-37; zie ook bijvoorbeeld Freud 1926, p. 300).

De vertekeningen van de inhoud van de *Studien* en de opvattingen van Breuer Volgens Israëls maakte Freud in latere terugblikken een 'karikatuur' van de opvattingen van Josef Breuer: 'Freud beweerde in (...) latere scheppingsverhalen dat de samenwerking met Breuer tot een eind was gekomen toen hij gestuit was op het grote belang van seksuele factoren. Breuer zou hem daarin niet hebben willen volgen' (Israëls 1993a, p. 167). En dat is, aldus Israëls, niet juist: Breuer was immers '(...) iemand die tijdens zijn samenwerking met Freud met nadruk gewezen had op het belang van seksuele factoren' (p. 141; vergelijk p. 120, 146, 168-169).

Met deze karikatuur vertekende Freud niet alleen de opvattingen van Breuer over seksualiteit, maar ook de inhoud van de *Studien*: Freud deed in latere verhalen alsof in de *Studien* bijna niet op het belang van seksualiteit in de etiologie van neurosen was gewezen.

Nu, dat Freud de inhoud van Breuers opvattingen heeft vertekend in latere terugblikken kan niet ontkend worden. Zo beweerde Breuer bijvoorbeeld in de *Studien*: 'Ik denk niet dat ik overdrijf als ik beweer dat de oorzaak van veruit de meeste zware neurosen bij vrouwen gezocht moet worden in het huwelijksbed' (Breuer 1895, p. 295).

Israëls stelling verdient echter een nadere beschouwing en nuancering. Ten eerste was het immers al lang voor het verschijnen van Israëls boek genoegzaam bekend dat Freud in latere terugblikken Breuers opvattingen met betrekking tot seksualiteit heeft vertekend. Reeds in 1965 schreef Schneck (p. 194-195): 'Breuer, it seems, may have been more gracious toward Freud than Freud appeared to be in return.' Hirschmüllers boek *Physiologie und Psychoanalyse in Leben und Werk Josef Breuers*, dat verscheen in 1978 en nu reeds een klassieker is, heeft zelfs als expliciete opzet de vaak karikaturale vertekeningen (ook door Freud) van Breuers bijdrage aan de psychoanalyse te corrigeren (Hirschmüller 1978, p. 11-17; vergelijk Carroy 1992, p. 153-154). Ten tweede doet Israëls net wat hij Freud verwijt, namelijk een karikatuur maken van Breuers opvattingen over seksualiteit! Volgens Israëls was Breuer iemand die met volle overtuiging openlijk en nadrukkelijk het belang van seksuele factoren onderstreepte en Freud wel wilde volgen in de beklemtoning van de rol van die seksuele factoren. Al het beschikbare materiaal spreekt echter deze bewering tegen: weliswaar heeft Breuer, ook publiekelijk, het belang van seksuele factoren in de etiologie van neurosen erkend, maar hij deed dat niet met volle overtuiging en hij wilde Freud daarin dan ook niet volgen. De volgende elementen ondersteunen deze stelling:

1. Een vergelijking van de oorspronkelijke ziektegeschiedenis van Anna O., geschreven door Breuer in 1882 (gepubliceerd in Hirschmüller 1978, p. 348-362), met de in de *Studien* gepubliceerde ziektegeschiedenis toont aan dat

Breuer de gepubliceerde versie zoveel mogelijk van seksuele thematieken heeft willen vrijhouden (zie Hirschmüller 1978, p. 147; Luyten 1996, p. 24).

2. Nog in 1907 (in een brief aan Auguste Forel, gepubliceerd in Crane-field 1958, p. 319-320) meende Breuer dat seksuele factoren in de behandeling van Anna O. geen rol hadden gespeeld, ondanks de duidelijk seksueel getinte (tegen)overdracht tijdens de behandeling (zie Decker 1982, Hirschmüller 1978, Hollender 1980, Masterson 1984, Meissner 1979, Muroff 1984, Pollock 1968, Spotnitz 1984; voor een overzicht zie Luyten 1996, p. 9-12).

3. Een analyse van de brieven van Freud aan Wilhelm Fließ (Freud 1985), Freuds vriend en intellectuele sparringpartner, toont aan dat Breuer duidelijk de intentie had om de *Studien* zoveel mogelijk vrij te houden van seksuele thema's. Bovendien blijkt uit deze brieven dat Breuer heen en weer werd geslingerd tussen geloof en ongeloof in Freuds 'Sexualtheorie'. Bij het schrijven aan de *Studien*, zo vernemen we uit de Fließbrieven, blijkt Breuer 'bekeerd' te zijn tot Freuds theorieën rond seksualiteit. Nadere analyse van dit hoofdstuk toont echter aan dat Breuer niet geheel 'bekeerd' was: hij blijft de voorkeur geven aan een in essentie fysiologische theorie om het eigene van de hysterie te karakteriseren (zie Luyten 1996, p. 16-22). Breuer bleef dus, ondanks het feit dat hij in de *Studien* het belang ervan had onderstreept, zijn reserves tegen van de rol van seksuele factoren houden. Dat blijkt ook uit Breuers commentaar bij een drietal voordrachten over hysterie die Freud in oktober 1895 hield (Freud 1895b).⁵ In de hierop volgende discussie verdedigt Breuer Freuds opvattingen en verklaart dat hij '(...) die Entwicklung der Lehre [Freuds theorie] nicht ohne Widerspruch miterlebt' heeft; maar nu '(...) bekehrt und überzeugt' is (zie Freud 1895b). Zoals blijkt uit een brief van Freud aan Fließ van 8 november 1895 was deze 'beking' slechts schijn: 'Unlängst im Dokorenkollegium hat Breuer eine große Rede auf mich gehalten und sich als bekehrten Anhänger der Sexual-ätiologie vorgestellt. Als ich ihm privatum dafür dankte, zerstörte er mir das Vergnügen, indem er sagte: "Ich glaub' es ja doch nicht." Verstehst Du das? Ich nicht' (Freud 1985, brief 81, p. 154-155).

Hirschmüller heeft overigens overtuigend aangetoond dat Breuer niet alleen met betrekking tot het belang van seksuele factoren een 'eeuwige twijfelaar' was, maar dat deze twijfel, die Breuer zelf metaforisch omschreef als zijn 'Dämon aber', hem ook op andere gebieden kwelde (zie Hirschmüller 1978, p. 60, 256, 262).

4. Breuer zelf gaf toe, in de reeds vermelde brief uit 1907 aan Forel, dat hij zich niet geroepen voelde om het belang van seksuele factoren te onderzoeken: 'I confess that the plunging into sexuality in theory and practice is not to my taste.' Deze houding vinden we ook terug in de bespreking van de rol van seksuele factoren bij patiënten in brieven van Breuer aan Fließ (gepubliceerd in Hirschmüller 1986). Niet alleen blijkt Breuer in deze brieven zijn twijfel uit te spreken over de rol van seksuele factoren, hij is ook

duidelijk terughoudend om de eventuele rol ervan nader te onderzoeken (Luyten 1996, p. 25-26).

Al deze elementen rechtvaardigen ons inziens de conclusie dat Israëls precies doet wat hij Freud verwijt, namelijk een karikatuur maken van de opvattingen van Breuer: alsof deze iemand was die met volle overtuiging Freud wilde volgen in de beklemtoning van seksuele factoren.

Maar wat was nu de reden van de vertekening van Breuers opvattingen? Volgens Israëls past deze vertekening in een ingewikkelde strategie van Freud. Freud zou volgens Israëls in de *Studien* gebluft hebben over z'n therapeutische successen. Toen hij dan in 1896, omwille van het gebrek aan therapeutisch succes, een nieuwe theorie over hysterie publiceerde, moest hij echter een andere reden verzinnen om te verklaren waarom hij zijn opvattingen uit de *Studien* had opgegeven (anders diende hij immers zijn bluffen toe te geven). Freud verzoon als drogreden het feit dat hij in de *Studien* onvoldoende op het belang van seksuele factoren had gewezen en dat hij daarom tot een nieuwe theorie was gekomen. Daarvoor diende hij wel Breuers opvattingen en de inhoud van de *Studien* te vertekenen: in die *Studien* was immers, ook door Breuer, al gewezen op het grote belang van seksualiteit.

Deze redenering wordt echter ontkracht door het simpele feit dat Freud, zoals we reeds zagen, in de *Studien* nooit gebluft heeft over z'n therapeutische successen! Met andere woorden: de vertekeningen kunnen dus nooit het gevolg geweest zijn van een poging om het bluffen over therapeutisch succes te verbergen! Ons lijkt het veeleer aannemelijk dat Freud Breuers opvattingen, en daarmee ook de *Studien*⁶, vertekend heeft om persoonlijke redenen. Freud en Breuer geraakten namelijk in de jaren negentig van de vorige eeuw in een drietal persoonlijke conflicten verwickeld. Deze drie conflicten zorgden voor heel wat spanningen, onderhuidse ruzies en roddels. Het eerste conflict betrof Breuers voortdurende twijfel aan de rol van seksuele factoren. Freud raakte hierdoor, zoals blijkt uit diens harde bewoordingen in de Fließbrieven rond dit thema, enorm geïrriteerd. Ons inziens is dit de voornaamste reden waarom Freud in latere terugblikken van Breuers opvattingen rond seksualiteit een karikatuur gemaakt heeft. Twee andere conflicten tussen Freud en Breuer hebben hier naar alle waarschijnlijkheid ook toe bijgedragen. Zo ontstond er tussen Freud en Breuer een onderhuidse ruzie over geld dat Freud ooit van Breuer geleend had en hem nu wou terugbetalen, en vernam Freud dat Breuer de vriendschap tussen Freud en Fließ trachtte te ondermijnen (zie Luyten 1996, p. 29-33).

Hypnose en weerstand Israëls meent nog een andere vertekening van de inhoud van de *Studien* te moeten signaleren en wel in verband met Freuds verhaal over de 'ontdekking' van het fenomeen van de weerstand in de therapie. Freuds verhaal over die ontdekking is genoegzaam bekend: in de *Stu-*

dien beschrijft hij hoe patiënten vaak beweerden dat hun niets meer inviel en dat, na aandringen, bleek dat zij wel degelijk een inval hadden gehad, maar deze niet wilden of konden vertellen. Met andere woorden: Freud voelde een bepaalde weerstand bij zijn patiënten om zich bepaalde zaken te herinneren en formuleerde vanuit deze vaststelling de hypothese dat ‘(...) dezelfde kracht die zich bij de genese van het symptoom als afstoting had gemanifesteerd, als *weerstand* te bespeuren’ was in de therapie (Freud 1895a, p. 316-317; vergelijk Freud 1895a, p. 149-153).

In de *Studien*, en in latere terugblikken (bijvoorbeeld Freud 1914, p. 73), werd deze ontdekking door Freud steeds verbonden met het opgeven van het therapeutisch gebruik van hypnose: ‘Door de toepassing van hypnose kan deze weerstand slechts verborgen worden’ (Freud 1914, p. 73).

Israëls eerste kritiek op dit verhaal luidt als volgt: in 1895 had Freud geschreven ‘(...) dat de ontdekking van de “verdringing” direct was voortgevloeid uit de “weerstand” waarop hij gestuit was bij het analyseren van zijn patiënten’ (Israëls 1993a, p. 140). Maar, stelt Israëls, in 1914 schreef Freud dat de hypnose de weerstand had toegedekt, terwijl hij in 1895 had geschreven ‘(...) dat het een illusie zou zijn om te denken dat er bij het gebruik van hypnose geen weerstand zou optreden, en dat hij in geen enkel geval op zo sterke weerstand was gestuit als bij het laatste geval dat hij onder hypnose had behandeld’ (Israëls 1993a, p. 140). Freud ‘(...) beroofde aldus in deze terugblik de eerdere fase (behandeling met hypnose) van een belangrijk element (de ‘weerstand’) om aldus te kunnen beweren dat het opgeven van de hypnose een beslissende stap voorwaarts was geweest. Daardoor verviel de noodzaak om te vertellen dat hij de hypnose had opgegeven om de eenvoudige reden dat hij er in de meeste gevallen niet in slaagde om zijn patiënten te hypnotiseren’ (Israëls 1993a, p. 168; vergelijk p. 141).

Het is niet moeilijk om aan te tonen dat deze kritiek op alle punten fout is.

1. Ten eerste is er geen contradictie tussen wat Freud in 1914 en 1895 schreef over het al dan niet optreden van weerstand bij een hypnotische behandeling. Immers, toen Freud in 1895 schreef dat hij het een illusie achtte dat er bij het gebruik van hypnose geen weerstand zou optreden, kon hij dat slechts *nadat* hij het weerstandsfenomeen ontdekt had, of beter: had kunnen duiden. Vóór Freud de weerstand (in specifiek psychoanalytische betekenis) kon duiden, wist men al dat er bij patiënten onder hypnose een soort weerstand bestond, maar kon men hem niet duiden (zie Ellenberger 1970, p. 490; vergelijk Fédida 1983, p. 15-17).

Pas door het opgeven van de hypnose merkte Freud *waarom* de patiënt soms zwijgt in de therapie (namelijk ‘Abwehr’) en waarom de patiënt zich soms niet wil laten hypnotiseren of niet in diepe hypnose raakt. Vóór de opstelling van de ‘Abwehr’-theorie kon Freud dit niet duiden, zoals hij het zelf terugblikkend uitdrukt: ‘Hoe het komt dat de een wel en de ander niet te hypnotiseren is, wist ik net zo min te duiden als anderen’ (Freud 1895a, p. 315).

En dat was ook zo. In 1890 schreef Freud bijvoorbeeld: 'Geübte Hypnotiseure geben an, daß man auf solche weise bei etwa 80 Prozent der Versuchspersonen eine deutliche hypnotische Veränderung erzielt. Man hat aber keine Anzeichen, aus denen man im vorhinein erraten könnte, welche Personen hypnotisierbar sind und welche nicht' (Freud 1890, p. 305; vergelijk Freud 1891, p. 142). En in 1891 luidt het nog steeds: 'Es ist bisher nicht gelungen, die Zugänglichkeit für die Hypnose mit einer anderen Eigenschaft eines Individuums in Beziehung zu bringen' (Freud 1891, p. 142).

Hoe Freud pas *nachträglich* het weerstandsfenomeen kon duiden en beseftte dat ook met hypnose weerstand optrad, blijkt ook uit zijn nabeschouwing bij de ziektegeschiedenis van Emmy von N. uit de *Studien*. Daarin stelt Freud dat de behandeling van Emmy von N. onder hypnose slechts *schijnbaar* zonder weerstand verliep. Alles leek vlot te verlopen, aldus Freud, '(...) maar van deze vrouw kreeg ik ook niets te horen (...). Aan de eigenlijke oorzaken van haar ziekte (...) ben ik helemaal niet toegekomen' (Freud 1895a, p. 332; vergelijk Freuds *Kritische nabeschouwing* bij dit geval: Freud 1895a, p. 125-146).

Trouwens, deze passage over Emmy von N. en de schijnbare afwezigheid van weerstand onder hypnose volgt in de *Studien* op en is een klinisch voorbeeld van Freuds uitspraak dat met hypnose '(...) niet veel op de weerstand bespaard zal kunnen worden' (Freud 1895a, p. 331). En herinner dat Israëls juist deze uitspraak gebruikt om Freud te beschuldigen van het voorzien van een opvatting van een kunstmatig gebrek ('geen weerstand'). Had Israëls gewoon verder gelezen dan had hij misschien ingezien dat zijn kritiek nergens op slaat.

De *Studien* staan werkelijk vol met voorbeelden van en beschouwingen over hoe Freud tot de 'ontdekking' van de weerstand kwam en over Freuds concentratie op de weerstand bij patiënten die hij behandelde zonder hypnose (zie Freud 1895a, p. 149-153, 154-156 [noot 3], 157-158, 164-166 [Lucy R.]; p. 168-175 [Katharina]; p. 190-191, 200-201, 208-221 [Elisabeth von R.]; p. 303, 315-331, 331-333, 341 [Algemene beschouwingen]).⁷

2. Volgens Israëls zou Freud daarenboven het hele verhaal van de opgave van hypnose hebben verzonnen om te verbergen '(...) dat hij de hypnose had opgegeven om de eenvoudige reden dat hij er in de meeste gevallen niet in slaagde om zijn patiënten te hypnotiseren' (Israëls 1993a, p. 168; vergelijk p. 140).

Freud heeft dat echter nooit 'verborgen'! Trouwens, hoe zou Israëls anders kunnen weten dat Freud bepaalde patiënten niet kon hypnotiseren als hij het altijd verborgen heeft? Nergens geeft Israëls daar een aanduiding van. Of toch: hij haalt één citaat aan van Freud waarin staat dat hij vele patiënten niet kon hypnotiseren zonder dat hij beseft dat hij zichzelf daarmee tegensprekt. We lezen immers bij Israëls (1993a, p. 127; vergelijk p. 134) deze uitspraak van Freud uit de *Studien*: 'Niet alle personen die zonder twijfel

hysterische symptomen vertoonden (...) lieten zich hypnotiseren' (Freud 1895a, p. 303). Het is opmerkelijk te noemen dat Israëls niet inziet dat hij zichzelf tegenspreekt door deze passage aan te halen aangezien hij dit citaat gebruikt in zijn uiteenzetting over het ontdekken van de weerstand zonder hypnose.

Reeds voor 1895 wees Freud op de problemen die hij had, zoals zo vele therapeuten, om bepaalde patiënten te hypnotiseren (zie bijvoorbeeld Freud 1889, p. 136-137; 1890, p. 305, 312; 1891, p. 142; 1892, p. 173). De passages in de *Studien* waarin Freud beklemtoont dat vele patiënten niet te hypnotiseren waren, zijn legio; één ervan citeert zoals gezegd zelfs Israëls (zie Freud 1895a, p. 149, 188-189, 303, 315, 331).

Heeft Freud dan later steeds verborgen gehouden dat hij de hypnose had opgegeven omdat hij vele patiënten niet kon hypnotiseren? Ook hier luidt het antwoord: neen! Zo schrijft Freud bijvoorbeeld in 1910: 'Nu was de hypnose als een grillig en om zo te zeggen mystiek hulpmiddel mij al weldra onaangenaam geworden; toen ik echter merkte dat het mij ondanks al mijn inspanningen niet wilde gelukken méér dan een klein deel van mijn patiënten in de hypnotische toestand te brengen, besloot ik de hypnose op te geven en de cathartische behandeling onafhankelijk van haar te maken' (Freud 1910, p. 30). Soortgelijke passages vindt men in tal van andere terugblikken (Freud 1924, p. 410; 1925, p. 26; 1926, p. 300).

We kunnen dan ook besluiten dat Freud met zijn verhaal over de ontdekking van de verdringing niet een eerdere fase 'beroofd' heeft van een belangrijk element (namelijk de weerstand) om daarmee de volgens Israëls ware reden (Freud kon vele van zijn patiënten niet hypnotiseren) te verbergen en zo een mislukking als een stap voorwaarts te presenteren.

Over nu naar Israëls *tweede* kritiek op Freuds verhaal van de 'ontdekking' van de weerstand. Volgens Israëls '(...) leidde [Freud] uit zijn meningsverschillen met zijn patiënten dus een idee af over het mechanisme dat er bij de patiënten toe leidde dat zij het niet met hem eens waren' (Israëls 1993a, p. 166). Freuds nieuwe therapeutische procedure riep volgens Israëls immers '(...) veel verzet op bij zijn patiënten. (...) Hij zag de weerstand van zijn patiënten niet als iets dat pleitte tegen de door hem gereconstrueerde gebeurtenissen waarbij de hysterische symptomen zouden zijn begonnen' (Israëls 1993a, p. 166; vergelijk p. 128-129).

Deze kritiek is echter niet steekhoudend! De wijze waarop Freud tot zijn afweer- en verdringingshypothese kwam had helemaal niets te maken met meningsverschillen tussen Freud en zijn patiënten, noch met gereconstrueerde gebeurtenissen of verzet. Freuds procedure bestond er alleen in dat de patiënten op een bank gingen liggen, de ogen sloten en afspraken '(...) alles te zeggen (...) ongeacht of het hun al dan niet relevant lijkt en of zij het al dan niet prettig vinden om te zeggen, dus zonder te selecteren, zonder zich door enige kritiek, enig affect te laten beïnvloeden' (Freud 1895a, p. 326-327). Dan merkte Freud, ondanks deze afspraak, dat zijn patiënten

‘(...) zich echter niet aan deze belofte [hielden] (...). Steeds weer stokt de arbeid, telkens beweren zij dat hun deze keer niets is ingevallen’ (Freud 1895a, p. 327; vergelijk bijvoorbeeld p. 150, 171, 197, 318). De ‘weerstand’ wordt dus gevoeld in het feit dat de patiënt zwijgt en beweert dat hem niets is ingevallen. Israëls maakt hiervan de karikatuur alsof een patiënt bij Freud binnenkomt, Freud hem de oorzaak van zijn lijden mededeelt en uit het eventueel verzet van de patiënt tegen deze mededeling de theorie van afweer en verdringing afleidt. Blijkbaar begrijpt Israëls dit fundamenteel psychologische fenomeen niet. Nochtans staan de Studien, zoals we reeds gezien hebben, werkelijk bol van klinische voorbeelden waaruit het weerstandsfenomeen duidelijk blijkt.

Besluit⁸

Wat kan men nu uit dit alles besluiten? Laten we, *ten eerste*, in het licht van onze analyse van Israëls kritiek, zijn stelling bekijken dat Freud zich bezondigde aan drie types van onwetenschappelijk gedrag. We hebben in het voorgaande al uitgebreid aangetoond dat Freud nooit over z’n therapeutische successen heeft gebluft. We begrijpen niet waar Israëls het vandaan haalt om Freud te beschuldigen van bluffen over therapeutisch succes: er is immers geen enkele exegetische steun voor deze stelling te vinden.⁹

Israëls bewering dat Freud bepaalde opvattingen in terugblikken heeft vertekend is juist, maar dat was reeds genoegzaam bekend. Zo heeft historisch-exegetisch onderzoek bijvoorbeeld uitgewezen dat Freud in terugblikken de opvattingen van Breuer in verband met de rol van seksualiteit heeft vertekend. Het bleek echter dat deze vertekeningen niet het gevolg waren van een poging om eerder bluffen over therapeutisch succes te verbergen.

Ten derde heeft Freud zichzelf ook nooit als proefpersoon genomen wanneer de resultaten van andere proefpersonen hem teleurstelden: ook voor deze stelling is geen enkele exegetische steun te vinden (zie Luyten 1996, p. 76-84). Met een variatie op Eysencks bekende gezegde over de psychoanalyse kunnen we dan ook over Israëls zeggen: ‘Wat waar is aan Israëls kritiek is niet nieuw, en wat nieuw is, is niet waar.’

Daarmee zijn we ook aanbeland bij de *tweede* opzet van Israëls boek, namelijk zijn poging om het werkelijke verloop der gebeurtenissen in verband met het ontstaan van de psychoanalyse te reconstrueren. In verband hiermee kan men ons inziens beter spreken van het *radicaal falen* van Israëls poging om het werkelijke verloop der gebeurtenissen te reconstrueren. Israëls hele reconstructie van dit ‘werkelijke verloop’ berust op één grote *valse voorstelling van zaken*, waarbij hij gebruikt maakt van de volgende strategieën:

1. Israëls citeert op een selectieve manier uit het werk van Freud en andere auteurs en laat, wanneer het hem uitkomt, zonder scrupules de resultaten van degelijk historisch onderzoek gewoon weg.

2. Ten tweede vertikt Israëls het om in te gaan op belangrijke evoluties in Freuds werk. Zo is bijvoorbeeld van Freuds onderzoek naar en de erkenning van de rol van fantasieën en infantiele seksualiteit in de etiologie van psychoneurosen bij Israëls niets terug te vinden.

3. Ten derde licht Israëls constant citaten uit hun onmiddellijke en bredere context. Een goed voorbeeld hiervan vormt het citaat van Breuer en Freud in de *Vorläufige Mitteilung* over het therapeutisch succes van de cathartische methode. Volgens Israëls bluffen Breuer en Freud in deze publicatie over hun therapeutische successen. Wie dit artikel in z'n geheel leest merkt echter dat Breuer en Freud expliciet stelden dat deze successen slechts bij bepaalde gevallen bereikt konden worden en dat ze bovendien slechts symptomatisch en niet duurzaam waren.

Voor Israëls verwordt Freuds werk (en dat van anderen) op die manier tot een soort orakel van Delphi, maar dan een orakel dat precies die woorden en zinnen produceert die in Israëls reconstructie passen. Het daarnet genoemde citaat over het zogenaamde bluffen van Freud en Breuer in de *Vorläufige Mitteilung* vormt wederom een goed voorbeeld van Israëls selectieve geest. Of dient men hier te spreken van een 'mauvaise foi'?

Wanneer men dit alles overschouwt komt men tot de merkwaardige conclusie dat Israëls net doet wat hij Freud verwijt: namelijk het voortdurend vertekenen en verdraaien van opvattingen, in zijn geval opvattingen van Freud en anderen. Met andere woorden: Israëls zelf bezondigt zich aan onwetenschappelijke gedragingen. Aldus mondt zijn kritiek dat Freuds terugblikken het beste te beschouwen zijn als 'scheppingsverhalen' waarvan nagenoeg alle elementen onwaar zijn uit in, juist, een *scheppingsverhaal* met als auteur Israëls zelf. Israëls, die ons verzekert zich te baseren op bestaand historisch-exegetisch onderzoek, heeft dan ook met zijn boek de klok van het Freudonderzoek minstens twintig jaar teruggedraaid.

Zoals Israëls stelt over Freud: '(...) ik heb niet het gevoel dat ik echt begrijp wat er hier bij Freud aan de hand is' (Israëls 1993a, p. 111), zo moeten wij toegeven: 'We hebben niet het gevoel echt te begrijpen wat er bij Israëls aan de hand is.' Te meer daar Israëls reeds voor de publicatie van zijn boek werd gewezen op de talrijke fouten en verdraaiingen in dat boek en wel door niemand minder dan Mark Solms, een bekende Freudvorser. Solms werd namelijk gevraagd door de directeur van Sigmund Freud Copyrights om zijn mening te geven over Israëls' boek, teneinde een beslissing te kunnen nemen in verband met de nodige toestemmingen voor publicatie van ongepubliceerd materiaal door Israëls. Solms rapporteerde dat Israëls' boek gekenmerkt werd door een 'lack of respect for truth', 'errors and half-truths' (Solms 1996, p. 1041). Sigmund Freud Copyrights speelde dit rapport door aan Israëls vóór de publicatie van zijn boek, maar deze corrigeerde geen enkele gesignaleerde fout!

Israëls laat het blijkbaar allemaal niet aan zijn hart komen: zo publiceerde hij ondertussen een artikel met als titel *Freud, fraude en verdringing* (Israëls

1995) waarin hij de *Studien* betitelt als een '(...) duidelijk voorbeeld (...) van wetenschappelijke fraude' (Israëls 1995, p. 2190) en waarin hij enkele van zijn hiervoor weerlegde stellingen in verband met de *Studien* herhaalt. Je vraagt je af waarom Israëls zo gefascineerd en gepassioneerd blijft schrijven over Freud. Opnieuw moeten we hierbij toegeven dat we niet echt het gevoel hebben te begrijpen wat er bij Israëls aan de hand is.

Noten

1. Een deel van dit boek, namelijk over Freuds zogenaamde Verleidingstheorie, verscheen als artikel met Morton Schatzman als coauteur in het tijdschrift *History of Psychiatry* in 1993 (Israëls & Schatzman 1993).

2. Voor een analyse van Israëls stellingen rond Freuds cocaïnestudies en de zogenaamde Verleidingstheorie, die tot dezelfde conclusies leidt, zie Luyten (1996, p. I-XLVIII, p. 47-91) en Solms (1996, 1997).

3. Het geval 'Katharina' laten we hier buiten beschouwing omdat Freud haar slechts eenmaal ontmoette in een berghut op vakantie en geen enkele claim doet met betrekking tot wat voor resultaat dan ook.

4. Een voorbeeld uit de *Studien*. Lucy R. ruikt steeds een onaangename geur, als van verbrande pudding. Freud ruimt dit symptoom door middel van de cathartische methode uit de weg (=symptomatisch succes); maar de volgende zitting blijkt dit symptoom gewoon vervangen door een ander: ze ruikt nu steeds sigarenrook. Freud merkt op: 'Ik was niet erg voldaan over het succes van mijn therapie. Hier was dus gebeurd wat men een zuiver symptomatische therapie altijd ten laste legt: ik had een symptoom louter weggenomen om een nieuw symp-

toom de vrijgekomen plaats te kunnen laten innemen' (Freud 1895a, p. 160-161).

5. Zie de redactionele inleiding bij Freud (1895b) en zie ook Freud (1885, p. 154, noot 5) waar men (gedeelten van) de discussie na Freuds voordrachten vindt.

6. Freud beschouwde immers de *Studien* als neerslag van Breuers ideeëngoed (zie Freud 1925, p. 31).

7. Reeds bij Emmy von N., in de gesprekken buiten hypnose (waar ze overigens zelf op aandrong), stuitte Freud op de weerstand; zonder echter enig expliciet inzicht in het fenomeen (zie Freud 1895a, p. 94, 98, 100, 103, 105, 121, 128, 133-134).

8. Zoals reeds eerder gesteld, kunnen wij in dit artikel onze these wegens de beperkte beschikbare ruimte niet verder staven middels een analyse van Israëls stellingen rond Freuds cocaïnestudies en de Verleidingstheorie. Een gedetailleerde kritiek is te vinden in Luyten (1996) en kan op verzoek worden verkregen.

9. Ook niet in verband met de therapeutische waarde van cocaïne bij morfineverslaving en in verband met de Verleidingstheorie: zie Luyten (1996, p. IV-XXXV respectievelijk p. 87-88).

Literatuur

Breuer, J. (1895), Meijuffrouw Anna O.; Theoretische aspecten. In: J. Breuer & S. Freud, *Studies over hysterie*. Nederlandse Editie: *Klinische Beschouwingen* 5. Boom, Amsterdam/Meppel, p. 59-85; p. 277-301.

Breuer, J., & Freud, S. (1893), Over het psychische mechanisme van hysterische fenomenen. Voorlopige mededeling. Nederlandse Editie: *Klinische Beschouwingen* 5, Boom, Amsterdam/Meppel, p. 43-58.

Breuer, J., & Freud, S. (1895), *Studies over hysterie*. Nederlandse Editie: *Klinische Beschouwingen* 5. Boom, Amsterdam/Meppel.

Bruno, E. (1993), Han Israëls. De mythe van Freud ontmaskerd. *Het Parool*, 17 april 1993, p. 17.

Carroy, J. (1992), Breuer, Anna O. ... et Freud. A propos du livre d'Albrecht Hirschmüller 'Josef Breuer'. *Psychanalyse à l'Université* 17 (67), p. 153-156.

Crane-field, P. F. (1958), Josef Breuer's evaluation of his contribution to psycho-analysis. *International Journal of Psycho-Analysis* 39, p. 319-322.

Decker, H.S. (1982), The choice of a name: 'Dora' and Freud's relationship with Breuer. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 30, p. 113-136.

Devreese, D., Israëls, H., & Quackelbeen, J. (Eds.) (1986). *Schreber inédit*. Seuil, Paris.

Ellenberger, H. F. (1970), *The discovery of the unconscious*. Basic Books, New York.

Fédida, P. (1983), Hypnose, transfert et suggestion. Contribution à une métapsychologie du transfert. *Psychanalyse à l'Université* 9 (3), p. 13-50.

Freud, S. (1889), [Rezension von: Forel, Auguste, 'Der Hypnotismus']. *Gesammelte Werke, Nachtragsband*, p. 125-139. S. Fischer, Frankfurt am Main.

— (1890), Psychische Behandlung (Seelenbehandlung). *Gesammelte Werke* V, p. 287-315.

— (1891), Hypnose. *Gesammelte Werke, Nachtragsband*, p. 141-150.

— (1892), Über Hypnose und Suggestion. *Gesammelte Werke, Nachtragsband*, p. 165-178.

— (1893), Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene. *Gesammelte Werke, Nachtragsband*, p. 181-195.

— (1894), Die Abwehr-Neuropsychosen. Versuch einer psychologischen Theorie der acquirierten Hysterie, vieler Phobien und Zwangsvorstellungen und gewisser hallucinatorischer Psychosen. *Gesammelte Werke* I, p. 59-74.

— (1895a), Meuffrouw Emmy von N.; Miss Lucy R.; Katharina; Meuffrouw Elisabeth von R.; Over de psychotherapie van de hysteric. In: J. Breuer & S. Freud, *Studies over hysteric*. Nederlandse Editie: *Klinische Beschouwingen* 5. Boom, Amsterdam/Meppel, p. 86-226; p. 302-354.

— (1895b), Über Hysterie. Dreiteiliger Vortrag. *Gesammelte Werke, Nachtragsband*, p. 328-351.

— (1896), Over de etiologie van de hysteric. Nederlandse Editie: *Klinische Beschouwingen* 1. Boom, Amsterdam/Meppel, p. 9-45.

— (1910), Over psychoanalyse – vijf colleges. Nederlandse Editie: *Inleiding tot de Psychoanalyse* 4. Boom, Amsterdam/Meppel, p. 9-66.

— (1914), Over de geschiedenis van de psychoanalytische beweging. Nederlandse Editie: *Psychoanalytische Beweging* 1. Boom, Amsterdam/Meppel, p. 57-132.

— (1924 [1923]), Kurzer Abriß der Psychoanalyse. *Gesammelte Werke* XIII, p. 405-427.

— (1925 [1924]), Zelfportret. Nederlandse Editie: *Psychoanalytische Beweging* 2. Boom, Amsterdam/Meppel, p. 9-87.

— (1926), Psycho-Analysis. *Gesammelte Werke* XIV, p. 299-307.

— (1885), Briefe an Wilhelm Fließ 1887-1904. *Üngekurzte Ausgabe*. Fischer, Frankfurt am Main.

Halberstadt-Freud, H.C. (1993), Het geval Israëls. *Vrij Nederland*, 8 mei 1993, p. 90-91.

Hirschmüller, A. (1978), *Physiologie und Psychoanalyse in Leben und Werk Josef Breuers*. (Jahrbuch der Psychoanalyse. Beiheft nr. 4). Hans Huber, Bern.

Hirschmüller, A. (1986), Briefe Josef Breuers an Wilhelm Fließ 1894-1898. *Jahrbuch der Psychoanalyse* 18, p. 239-261.

Hollender, M. (1980). The case of Anna O.: A reformulation. *American Journal of Psychiatry* 137, p. 797-800.

Israëls, H. (1980), *Schreber, vader en zoon*. Niet-gepubliceerde doctoraatsverhandeling, Universiteit van Amsterdam.

— (1986), *Schreber père et fils*. Seuil, Paris.

— (1989a), *Schreber, vader en zoon*. Historische Uitgeverij, Groningen.

— (1989b), De psychopathologie van de Freud-vorsers. *Het Parool*, 18 februari.

— (1989c), Freud. Discrete biografie van dochter Anna, roddels van een huishoudster. *Het Parool*, 23 september 1989, p. 35.

— (1992a), Freuds Phantasien über Leonardo da Vinci. *Luzifer-Amor. Zeitschrift zur Geschichte der Psychoanalyse* 5 (10), p. 8-41.

— (1992b), Antwort an Michael Schröter. *Luzifer-Amor. Zeitschrift zur Geschichte der Psychoanalyse* 5 (10), p. 209-226.

— (1993a), *Het geval Freud. 1. Scheppingsverhalen*. Bert Bakker, Amsterdam.

— (1993b), Freud and the vulture. *History of Psychiatry* 4, p. 577-586.

— (1995), Freud, fraude en verdringing.

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 43, p. 2190-2194.

— (1996a), [Bespreking van 'Freud and the

child woman; The memoirs of Fritz Wittels']. *Vrij Nederland*, 13 januari 1996, p. 73.

— (1996b), Een pathologische leugenaar. *Intermediair*, p. 21-23.

Israëls, H., & M. Schatzman (1993), The seduction theory. *History of Psychiatry* 4, p. 23-59.

Luyten, P. (1996), Een wetenschapskritische studie van enkele tegenstanders van Freud en de psychoanalyse: Han Israëls en Hans Jürgen Eysenck. Niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling. Katholieke Universiteit Leuven (Centrum voor Dieptepsychologie), Leuven.

Masterson, J.F. (1984), Reflections on Anna O. In: M. Rosenbaum & M. Muroff (Eds.), *Anna O. Fourteen contemporary reinterpretations*. Free Press, New York, p. 42-46.

Meissner, W.W. (1979), A study on hysteria: Anna O. rediviva. *Annual of Psychoanalysis* 7, p. 17-52.

Muroff, M. (1984), Anna O.: Psychoanalysis and group process theory. In: M. Rosenbaum & M. Muroff (Eds.), *Anna O. Fourteen contemporary reinterpretations*. Free Press, New York, p. 71-84.

Pollock, G.H. (1968), The possible significance of childhood object loss in the Josef Breuer-Bertha Pappenheim (Anna O.)-Sigmund Freud relationship. I. Josef Breuer. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 16, p. 711-739.

Roazen, P. (1991), [Review: H. Israëls, 'Schreber: father and son']. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 27 (2), p. 227-228.

Schneek, J. M. (1965), A reevaluation of Freud's abandonment of hypnosis. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 1 (2), p. 191-195.

Solms, M. (1996), Book review essay. Problems with some Freud scholarship. *International Journal of Psycho-Analysis* 77, p. 1041-1046.

Solms, M. (1997), [Response to Israëls's letter to the editor]. *International Journal of Psycho-Analysis* 78, p. 817-820.

Spotnitz, H. (1984), The case of Anna O.: Agression and the narcissistic countertransference. In: M. Rosenbaum & M. Muroff (Eds.), *Anna O. Fourteen contemporary reinterpretations*. Free Press, New York, p. 132-140.

Terwee, S. (1993), Gefascineerd door Freud. Kanttekeningen bij Grünbaum en Israëls. *Psychoanalytisch Forum* 11, p. 56-90.

Vandereycken, W. (1993), [Bespreking van H. Israëls. Het geval Freud]. *Tijdschrift voor Psychiatrie. Boeken* 2, p. 44-45.

Vichyn, B. (1989), Josef Breuer. *Psychanalyse à l'Université* 14 (53), p. 93-102.

Summary

According to the Dutch sociologist Han Israëls, Freud acted in a number of unscientific ways conducting and describing his studies of cocaine and hysteria: he is said to have lied about his therapeutic successes, to have taken himself as an experimental subject when the results of other subjects disappointed him, and to have misrepresented his own theories in later accounts. Israëls has sought to find evidence for these allegations by means of a historical reconstruction of the 'real' course of events when Freud undertook his studies of cocaine and hysteria. However, a systematic analysis and critique of this reconstruction and of the allegations based on it shows that Israëls' reconstruction is unsuccessful and that his allegations regarding Freud's scientific integrity are based on constant misrepresentation and distortion of facts. It must be conceded that some of Israëls' criticisms are true, but these criticisms were already known long before the publication of Israëls' book.

Manuscript ontvangen: 26 mei 1997

Definitieve versie: 23 december 1997